

ZÁPISNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Ročník 5 • Číslo 4 • 1986

TÉZY PREDNÁŠOK

Hodnoty v reči - hodnotná reč

1. Pri uvažovaní o jazykovej kultúre, o úrovni jazykových prostriedkov, o starostlivosti o jazyk, o jazykovej prípravenosti používateľov, ale aj pri konkrétnom generovaní textu a pri jeho vnímaní v procese komunikácie najmä z hľadiska jeho primeranosti, miery a funkcie prostriedkov používaných v konkrétej dorozumievacej situácii a na konkrétny cieľ sa nevyhnutne stretávame - či si to uvedomujeme alebo nie - s otázkou hodnoty. A tak je potom na mieste skúmať, ako sa odráža náš hodnotový postoj a hodnota ako objektívny fakt v jazyku, ako možno definovať "hodnotnú reč".

2. Pre jazykovú kultúru, najmä z hľadiska adekvátnosti jazykových prostriedkov - na pozadí skúmania jazyka ako hodnoty - možno využiť niektoré postuláty marxistickej

axiológie /porovnaj najmä Marxov Kapitál, práce V. Brožíka, J. Popelovej, J. Zeleného, J. Zemana a ī./. Ide najmä o nasledujúce otázky: "hodnotová predmetnosť", "hodnotosť" a jej determinovanosť spoločenskou praxou; fakt, že hodnota veci je daná jej miestom v priestore ľudského bytia; axiologické zistenia o adekvátnosti znaku, o orientačnom, stimulačnom a komunikatívnom poslaní hodnotového znaku, o relatívnosti hodnoty, o identifikovanej hodnote, o možnej zaujatosti človeka sebou samým a jej dôsledkoch pre hodnotenie skutočnosti atď. - Príklady zo štruktúry jazykového znaku, z jeho pragmatickej funkcie, zo vzťahu synchrónie a diachrónie v jazyku, z priemetu základných jazykových funkcií do konkrétneho prejavu, z opozície vedeckého a umeleckého vyjadrenia a ī.

3. Hodnotu v jazyku stráca alebo aspoň pritlmuje také vyjadrovanie, v ktorom a/ chýba denotát /pričom sa táto skutočnosť nevyužíva v "nadstavbowom" sémantickom pláne/, b/ sa "natíska" falošný denotát /bez funkčného uplatnenia v "nadstavbowom" /sémantickom pláne/; hodnotu v jazyku znižuje to, čo c/ nefunkčne rozrieduje významovú informáciu a nerešpektuje všeobecnú komunikačnú potrebu dostat za určitý čas primerané množstvo významovej informácie, d/ stázuje prenos informácie nefunkčným deformovaním normy, e/ narúša, respektívne oslabuje sociatívne väzby pri komunikácii a podobne.

4. Skúmanie jazyka aj ako hodnoty je do budúcnosti dôležitou úlohou jazykovedy, rovnako treba postupovať aj

v jazykovej kultúre a jazykovej výchove. Jazykoveda sa tu nezaobíde bez spolupráce s ďalšími disciplínami, najmä s filozofiou, ktorej úlohou do budúcnosti je "hladať hodnotový obzor ..., vyrovňávajúci techniku s kultúrou ..." /J. Popelová/. Bez hlbokej hodnotovej orientácie nemožno plne pochopiť možnosti jazyka v spoločenskej interakcii, ani urýchliť zvyšovanie jazykovej kultúry.

Doc. PhDr. Ján Sabol, CSc.

/20. 5. 1986 - Banská Bystrica/

Reprodukcia, interpretácia, umelecký prednes

1. Reprodukcia vecného textu je verné a jednoznačné pretlmočenie jeho obsahovo-myšlienkového základu v celku i v jednotlivostiach. Nie je to teda mechanické prečítanie textu. V prednese sa odráža zámer i stratégia podávateľa. Aj reprodukcia vecného textu žiada, aby podávateľ dobre poznal jeho obsahovo-tematické zameranie. Stratégia prednesu znamená, že hovoriaci v súlade s významovým zameraním prejavu hierarchizuje jednotlivé obsahovo-myšlienkové zložky. V súlade s tým potom využíva aj zvukové prostriedky reči. Reprodukcia vecného textu musí byť teda zmysluplná a v tomto zmysle presvedčivá.

Z umeleckých textov sa častejšie reprodukuje próza. Cieľom reprodukcie prozaického textu je verné pretlmočenie autorovho ideového zámeru, zrozumiteľné prerozprávanie príbehu. Reprodukcia umeleckého textu je vlastne jeho

kultivované prečítanie tak, aby poslucháč získal ucelenú informáciu o jeho obsahu a forme. V popredí je autor a jeho text, prednášač sa výraznejšie neangažuje, nevnučuje poslucháčovi vlastné chápanie /výklad/ autorovho textu alebo jeho jednotlivých častí.

Umelecký prednes je špecifický typ pripraveného ústneho jazykového prejavu založeného na interpretácii umeleckého textu. V umeleckom prednese prostredníctvom subjektívne interpretovaného textu recitátor vyslovuje svoj postoj a názcr. Umelecký prednes teda nie je len zopakovanie textu v inej /ústnej/ podobe. Ideový základ alebo príbeh rozvádzaný v autorovom teste slúži recitátorovi na to, aby mohol vyslovit svoj vlastný interpretačný zámer.

Interpretácia ako funkčný základ umeleckého prednesu je proces, ktorý má niekolko vnútorné späťich zložiek a fáz. Recitátor buduje svoju výpoved na teste, do ktorého spisovateľ zašifroval svoju estetickú informáciu. A tak prvá fáza interpretácie predpokladá znalosť vonkajších okolností vzniku textu.

V druhej fáze - aj na pozadí vonkajších okolností - recitátor obsahovo-tematicky a ideoovo-esteticky analyzuje autorov text. Pritom si všíma aj vzťah medzi obsahom a formou, sleduje, ako je význam textu vcelku i jednotlivo vyjadrený jazykovo-kompozične. Zároveň musí rešpektovať aj žánrové rozdiely medzi poéziou a prózou. Výsledkom tejto analýzy je vymedzenie interpretačného zámeru recitátora.

Interpretačný zámer predurčí recitátorovi, ako bude

obsahovo-formálne koncipovať svoj prednes, aby prostredníctvom autorovho textu vyslovil poslucháčovi svoj postoj a názor ako presvedčivú a nástojčivú a zároveň emocionálno-esteticky účinnú výpoved. To je aj fáza úvah o poetike, štýle prednesu, a teda aj o využívaní zvukových prostriedkov reči, ako aj o prípadnom využití mimojazykových prostriedkov.

No vlastným zmyslom umeleckého prednesu naplnením interpretácie je vystúpenie recitátora pred publikom. Tu dostáva recitátorova výpoved definitívnu a neopakovateľnú podobu. V tejto konečnej fáze interpretácie sa utvrdzuje a potvrdzuje recitátorov prístup k umeleckému textu v prvých fázach jeho analýzy /interpretácie/, a to aj napriek tomu, že recitátor nikdy nezopakuje prednes toho istého textu v tej istej podobe /odlišnosť publike, odlišnosť jeho reakcií, momentálne dispozície recitátora, prostredia atď./.

Prof. PhDr. Ján Findra, DrSc.
/29. 5. 1986 - Prešov/

Theoretické a didaktická problematika polopredikatívnych konštrukcií

1. Termínom polopredikatívna konštrukcia /PK/ sa označuje osobitná syntaktická konštrukcia založená na druhotnej /nevetynej/ predikácii, ktorá sa pridružuje k základovej vete alebo PK. Je to prechodná syntaktická

kategória medzi vетou a ветným členom.

PK je vybudovaná na syntagmatických vzťahoch. Formálne sa spája dvoma rozličnými syntaktickými vzťahmi s dvoma členmi základovej vety zároveň. Primárny vzťahom je polo-predikatívny vzťah /polopredikácia/ medzi subjektom PK / S_{PK} /, ktorý je východiskovým členom a patrí do gramatickej stavby základovej vety, a predikátom PK / P_{PK} /, ktorý tvorí jadrovú zložku konštrukcie pridruženú k základovej vete.

Polopredikácia je taký syntaktický vzťah medzi členmi syntagmy, ktorým sa činiteľovi /nositeľovi/ deja /stavu, vlastnosti/ prisudzuje nejaký príznak gramaticky nevyjadrenými aktualizačnými kategóriami času a spôsobu. Uvedomujeme si ho iba na základe rozboru vecných /sémantických/ vzťahov medzi predmetmi a javmi skutočnosti. Polopredikácia je dištinktívny vzťahom všetkých PK. Realizuje sa zhodou, primkýnaním alebo zvukovými gramatizujúcimi prostriedkami - pauzou a intonáciou. Vzorcom ju vyjadrujeme takto:

$$S_{PK} \rightarrow P_{PK}$$

Sekundárnym vzťahom sa predikát PK spája s predikátom, respektíve iným vетným členom základovej vety ako jeho fakultatívne alebo obligatórne doplnenie vo funkcií všetkých vетných členov okrem vетného základu. Podľa druhu syntaktického vzťahu medzi nadadeným, respektíve rovno-cenným členom základovej vety a predikátom PK a ich sémantiky určujeme aj syntaktickú funkciu a typy PK: doplnkovú, prístavkovú, prívlastkovú, príslovkovú, predmetovú a podmetovú PK. V rôznej sémantickej stavbe vety má rozví-

tý P_{PK} charakter hlavnej alebo vedľajšej vety, t. j. vetu s PK možno nahradíť priraďovacím alebo podraďovacím súvetím.

Zo štylistickej stránky sú PK jedným zo základných syntaktických prostriedkov na kondenzáciu vетnej stavby /textu/.

2. Aj keď sa existencia PK v našej jazykovede všeobecne prijíma, v literatúre jestvuje niekoľko odlišných názorov a interpretácií.

Dosielať sa neustáliло ich pomenovanie. V odbornej literatúre a v školskej praxi sa častejšie používa termín polovetná konštrukcia. Popri ňom sa používa aj termín polopredikatívna konštrukcia. Podľa nás je vhodnejší druhý termín, lebo poukazuje na druh syntaktického vzťahu, ktorým sa táto konštrukcia utvára. V školskej praxi odporúčame používať analogický termín poloprisudzovacia konštrukcia.

Niekterí jazykovedci a autori učebníč pre stredné školy chápú a interpretujú PK užšie. Za PK pokladajú iba také konštrukcie, ktorých predikát sa vyjadruje neurčitými slovesnými tvarmi /prechodníkom, príčastím a infinitívom/. Naše chápanie PK je širšie. Za PK pokladáme aj také konštrukcie, ktorých P_{PK} sa vyjadruje menom /substantívom, adjektívom/. Rozhodujúcim kritériom je tu polopredikatívny vzťah k S_{PK} .

Od šírky chápania PK závisí aj ich klasifikácia. V teórii i školskej praxi prevláda klasifikácia podľa toho,

akým neurčitým slovesným tvarom sa vyjadruje jadrová zložka PK. Rozlišuje sa prechodníková, príčastová a infinitívna konštrukcia /napríklad A. Oravcová/. Ku klasifikácii PK možno pristupovať čisto syntakticky, použiť syntaktické kritériá, ktoré poukazujú na funkčné uplatnenie PK v syntagme. Zohľadňujeme aj analógiu, ktorá jestvuje pri klasifikácii vettých členov a súvetí. Naša klasifikácia je štruktúrna, založená na binárnej opozícii ich znakov /pozri SR, 42, 1977, s. 107-116/.

3. Pri podávaní učiva o doplnku už v základnej škole treba uvádzat, akým vzťahom sa viaže doplnok na podmet alebo predmet a akým na prísudok. V učebnici sa to neuvádza a učitelia to často ani nevedia. Ak žiaci pochopia rozdiel medzi termínmi prísudok a druhotný prísudok, potom možno použiť termín poloprisudzovací vzťah /sklad/ na označenie gramaticky úplne nevyjadreného prisudzovacieho vzťahu medzi druhotným prísudkom a jeho podmetom.

Doc. PhDr. Gustáv Moško, CSc.

/24. 6. 1986 - Prešov/

Z výskumu spisovnej slovenčiny

Pravopis. Jedným z najtažších bodov slovenského pravopisu je písanie i /í/ a y /ý/. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu sa písanie i /í/ a y /ý/ zakladá na rozlišovaní troch druhov spoluhlások: 1. po tvrdých spoluhláskach /k, g, ch, h, t, d, n, l/ sa píše y /ý/, 2. po mäkkých

spoluhláskach /c, dz, č, dž, š, ž, ď, š, ľ, j/ sa píše i /í/, 3. po obojakých spoluhláskach /ostatných/ sa píše i /í/ alebo y /ý/. Početné výnimky ukazujú, že po tvrdých spoluhláskach sa píše nielen y /ý/, ale aj i /í/, po mäkkých spoluhláskach sa v slovách cudzieho pôvodu píše nielen i /í/, ale aj y /ý/, takže z hľadiska písania i /í/ a y /ý/ sú vlastne všetky spoluhlásky obojaké. Pretože po tvrdých spoluhláskach sa nepíše iba y /ý/ a po mäkkých iba i /í/, odlišné prípady sa musia vymedzovať ako výnimky, pričom sa nepodáva vysvetlenie, prečo sú tu výnimky a prečo je ich taký počet. Písanie i /í/ a y /ý/ sa dá lepšie vysvetliť, ak sa vychádza zo základných princípov slovenského pravopisu, ktoré sa uplatňujú pri označovaní slovenských hlások /samohlások a spoluhlások/ písmenami: 1. fonologickejho, 2. slabičného /variantu fonologického/, 3. morfemického /morfologického/, 4. gramatické, 5. historicko-etymologického. Pri písaní i /í/ a y /ý/ má klúčové postavenie slabičný princíp, podľa ktorého sa spojenie hlások ĺ, ď, ň, ľ so samohláskou i označujú spojeniami písmen ti, di, ni, li v domáciach slovách /čo predstavuje značné obmedzenie písania písmen ĺ, ď, ň, ľ/, a spojenia hlások t, d, n, l so samohláskou i sa v domáciach slovách označujú spojeniami písmen ty, dy, ny, ly; prípony, ktoré sa na základe slabičného princípu píšu s i alebo y, píšu sa s i alebo y aj po ostatných spoluhláskach alebo aj po samohláskach /susedin, tetin, Annin, Uršulin, Oľgin, Denisin, Tamarin, Rastislavin, Andrein; gazdiná - švagri-

ná, ujčiná; svätyňa - otrokyňa, bohyňa, obryňa; ženy - trávy, lúky, kosy, ulici - večeri, kosti - jari, zmesi, osi, obuví/. Okrem toho sa i /i/ a y /ý/ píše na základe historicko-etymologického princípu a na základe gramatického princípu /rozlošovanie tvarov N. sg. a pl. pekný - pekní/, v základoch domácich slov sa po k, g, ch, h píše y /ý/, v zvukomalebných slovách i /i/. Ak sa vychádza zo základných pravopisných princípov, písanie i /i/ a y /ý/ sa dá lepšie vysvetliť a pochopiť /čím sa nič nemení na skutočnosti, že písanie i, í a y, ý je v spisovnej slovenčine veľmi komplikované, a preto by bolo výhodné nejakým spôsobom ho zjednodušiť/.

Písanie veľkých písmen sa v spisovnej slovenčine uplatňuje v štyroch prípadoch. Najviac problémov je pri písaní veľkých písmen vo vlastných menách ako osobitnej kategórii substantív, čo v jednotlivých prípadoch súvisí s nejasnosťou hranice medzi apelatívami a propriami a s možnosťou používať niektoré pomenovania ako apelatíva aj propriá podľa toho, čo sa nimi označuje. Najväčšie tažkosti pôsobia poučka Pravidiel, podľa ktorej v niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídevným menom, pokladáme za vlastné meno len určujúce slovo, resp. výraz, napríklad Partizánska ulica, ulica Partizánov. Za vlastné mená sa tu pokladajú iba jednoslovne výrazy Partizánska, Partizánov, hoci sa tieto prípady preberajú v rámci výkladu o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená.

Okrem toho je táto poučka nepresná /hovorí sa o niektorých, najmä zemepisných názvoch obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídevným menom, z čoho nie je úplne jasné, o ktoré názvy ide, pričom sa tu spomínajú aj názvy typu ulica Partizánov, pri ktorých nejde o bližšie určenie prídevným menom/. Trvalé tažkosti pôsobia písanie prípadov typu Závod mieru na jednej strane /v ktorých celé spojenie je vlastným menom, a preto sa veľké písmeno píše na začiatku prvého slova ako určeného výrazu/ a prípadov typu ulica Mieru /v ktorých podľa Pravidiel vlastným menom je určujúci výraz, ktorý sa podľa toho píše s veľkým začiatkovým písmenom/. Aj spojenia typu ulica Mieru ako celok predstavujú vlastné mená, a preto by sa aj v nich malo písat veľké písmeno na začiatku určeného výrazu /Ulica mieru/. Takéto riešenie by predstavovalo podstatné ulahčenie slovenského pravopisu.

Morfológia. V súčasnej slovenskej flexii /deklinácií a konjugácii/ ako časti formálnej morfológie sa prejavuje značný pohyb, dynamika. Dynamika sa uplatňuje v rámci obidvoch základných častí každého chybného tvaru, bázy /tvarotvorného základu/ aj formantu /súboru tvarotvorných prípon/. Pohyb v báze sa týka alternácií. Pri skloňovaní substantív sa mení postavenie a využívanie niektorých alternácií. Najmarkantnejšie sa pohyb v báze prejavuje v tvaroch G. pl. subst. feminín a neutier s čoraz častejším využívaním alternácie Ø/ie /vkladné ie/ a postupným obmedzovaním alternácie Ø/á, Ø/e a Ø/o /najmä prvých dvoch/. Pri časovaní

slovies sa obmedzujú niektoré konsonantické alternácie. Vo formante sa pohyb prejavuje stále častejším používaním základných prípon a obmedzovaním vedľajších prípon. Pohyb v deklinácii a konjugácii sa v rozdielnej mieri prejavuje pri jednotlivých slovných druhoch, ktoré sa sklonujú alebo časujú: v najvyššej mieri pri substantívach, za nimi nasledujú slovesá, prídavné mená, zámená a číslovky. Pohyb v deklinácii a konjugácii vede aj k približovaniu sa niektorých vzorov k iným vzorom /vzoru hrdina k vzoru chlap, vzoru srdce k vzoru vysvedčenie/, alebo sa týka prechodu slov z jedného vzoru do druhého vzoru alebo iných vzorov /slov vzoru kost' do vzoru dlaň, čiastočne aj do vzoru žena/. Vcelku pohyb v slovenskej deklinácii a konjugácii vede k unifikácii bázy a formantu a k zbližovaniu gramatických vzorov.

PhDr. Ladislav Dvonč, DrSc.

/7. 10. 1986 - Bratislava/

K podstate synonymie v syntaxi. Derivačná synonymia

Synonymia a syntax predstavujú dve osobitné oblasti výstavby jazykového systému.

Na úrovni syntaxe sa synonymia uplatňuje v troch oblastiach: 1. pri vetych členoch /ide o synonymiu vetych členov/, 2. pri syntagmatických konštrukciách /ide o synonymiu syntagmatických konštrukcií/ a 3. pri vetych konštrukciách /ide o synonymiu vetych konštrukcií/.

Vo všetkých týchto oblastiach máme pred sebou špecifickú reláciu totožného, rovnakého alebo blízkeho obsahu, opreťho o spoločný konceptuálny základ, a rozdielnej, odlišnej formy, fixovanej jazykovým výrazom na rozličných úrovniach jazykovej stavby.

Pri synonymii vetych konštrukcií máme do činenia so synonymickým vzťahom medzi vety s rozdielnou sémantickou a zvyčajne aj syntaktickou /gramatickou/ štruktúrou a zároveň so zhodnou, respektíve blízkou otsahovou zložkou danou rovnakým lexikálnym obsadením rovnakých alebo - čo je častejší prípad - rozdielnych syntaktických pozícii v paralelných veteach. Na rozdiel od synonymie vetych členov a synonymie syntagmatických konštrukcií, pri ktorých ide o čiastkovú syntaktickú synonymiu, hovoríme pri synonymii vetych konštrukcií o komplexnej syntaktickej synonymii. Podmienky a mechanizmy tejto komplexnej syntaktickej synonymie tvoria hlavnú oblasť výskumu synonymie v syntaxi a sú pre celú syntaktickú synonymiu rozhodujúce.

Vety spojené synonymickým vzťahom sú zároveň aj vo vzájomnom derivačnom vzťahu. Ukažuje sa, že synonymické a derivačné vzťahy na úrovni vety sú spolu zviazané a navzájom sa podmieňujú. Ide tu o jav syntaktickej derivácie. Syntaktická derivácia značí, že sa z jednej, pôvodnej vetynej konštrukcie utvorí iná, derivovaná vetyna konštrukcia pomocou istého gramatického, slovotvorného alebo sémantického mechanizmu /alebo viacerých z týchto mechanizmov zároveň/ pri zachovaní lexikálneho obsadenia, ktoré tak zaručuje aj

zhodu alebo blízkosť obsahovej zložky vety v konštrukcií.

Osobitný význam pre syntaktickú deriváciu a syntaktickú synonymiu v uvedenom chápání má sloveso so svojimi grammatickými, slovotvornými a sémantickými vlastnosťami. Totožnosť slovesnej lexémy v štruktúrach spojených derivačným a synonymickým vzťahom je základným charakteristickým znakom derivačného a synonymického vzťahu medzi dvoma, respektíve tria atď., vety v konštrukciami.

Synonymické vzťahy medzi syntaktickými konštrukciami ako reflex derivačných vzťahov predstavujú dôležitý organizujúci princíp v systéme syntaktických konštrukcií, ako aj v syntaktickom systéme vôbec.

PhDr. Ján Kačala, DrSc.

/9. 10. 1986 - Prešov/

Štylistika rozprávania

1. Geneticky je rozprávanie späť s ústnym jazykovým prejavom. Model jednoduchého hovorového rozprávania sa využil aj v umeleckých textoch. Tu sa však diferencovane rozvili jeho funkčné možnosti. Umelecká próza, epika, je založená predovšetkým na rozprávaní. Dokonca ideoovo-estetická sila epiky môže byť podmienená kvalitou rozprávania, ako o tom svedčí Ondrejovova próza.

2. Ondrejov sa považuje za vynikajúceho rozprávača. Prirodzené rozprávačstvo sa Ondrejovovi prisudzuje hlavne s jeho vrchárskou trilógiou. Druhé dva diely, ale hlavne román Na zemi sú tvoje hviezdy, sú však umelecky slabšie.

Je to v podstatnej miere podmienené kvalitou, povahou a spôsobom rozprávania.

3. Ako rozprávač je Ondrejov majster detailu. Je silný v štylistike v užšom zmysle slova /a teda aj v štylizácii/, ale nie v kompozícii. Je to autor očarujúcich miniatúr, ktoré radí v chronologickej následnosti. Sú to pôvabné drobnostky, ktoré sú samy osebe očarujúce, ale volne k sebe priradované netvoria kompaktný celok. Zviazanosť susedných príbehov nie je založená na determinácii; navonok ich viaže osoba Jerguša a fyzický čas - ročné obdobia.

4. V próze Na zemi sú tvoje hviezdy Ondrejov nevystačil s takýmto rozprávačským princípom /krehké prekreslovanie detailu, volné priradovanie dejov príbehu/. Ako fabulačný materiál tu bolo treba fakty, javy, udalosti reálneho života, konkrétnie historicky vymedzené, aj sociálno-spoločensky motivovať, premietnuť na ideoovo podloženú a logicky opodstatnenú bázu sujetu. Ondrejov epik už nemohol rátať iba s lyrickým zázemím, ktoré tažilo len z jazyka a epicky sa manifestovalo improvizovaným rozprávaním. Ak Zbojnícka mladosť žila z citu a pocitu, v románe Na zemi sú tvoje hviezdy bolo treba náročnejšie sujetovo-kompozične organizovať aj hľbkovú štruktúru textu.

5. Román Na zemi sú tvoje hviezdy je nielen kompozične nevyvážený, v ňom sa Ondrejovovi vymkla z rúk i jeho najsilnejšia zbraň - jazyk ako hlavný fenomén jeho rozprávačstva. Práve tým, že autor nezvládol náročnejšiu štrukturáciu sujetu, najmä pokiaľ ide o vnútornú determináciu, logicko

pričinnú väzbu zložiek príbehu /motívov/ a o hľadanie jeho spoločensko-politickeho a ideového zmyslu, utrpelo i jeho rozprávačstvo. Rozprávanie je narúšané alebo aj nahradzane výkladom a opisným referovaním. Epický princíp takto narúšajú postupy vlastnej náukovej próze, respektíve publicistike.

6. Citlivým barometrom naznačeného nedorozumenia sú aj a najmä nižšie zložky umeleckej štruktúry na všetkých úrovniach jazykovej zložky štýlu. Exaktne to potvrdzuje aj matematicko-štatistická analýza javov z oblasti lexiky a syntaxe. Pritom kvantitatívno-kvalitatívna analýza Ondrejovovej trilógie ponúka aj isté teoretické zovšeobecnenie. Ak všetky štatisticky sledované javy vykazujú vyrovnanosť /pri konfrontácii približne rovnaký výkyv smerom hore i dolu/, stávajú sa relevantným indikátorom štýlu, ktorý cez kvantitu signalizuje kvalitu. Hovorí teda aj o štylistike konkrétneho /epického/ textu a cez ňu nielen o kvalite rozprávania, ale aj úrovni epickej štruktúry. Štýl sa teda navonok manifestuje cez jazykovo-kompozičný výraz, no v skutočnosti je hlboko zrastený s hĺbkou štruktúrou textu.

7. Kvantitatívno-kvalitatívna analýza potvrdila, že umelecká hodnota Ondrejovovej trilógie od prvého dielu k tretiemu klesá. Ako celok je najmä tretí diel evidentne slabší, hoci aj v ňom sa nájdú umelecky silné časti. Na úrovni povrchovej štrukturácie textu sa to javí ako problém rozprávania a rozprávačstva.

Prof. PhDr. Ján Fiandra, DrSc.

/20. 10. 1986 - Prešov/

Konkurenčné formenty ako prostriedky štylistickej a sémantickej diferenciácie

Výrazným faktorom podmieňujúcim dynamiku, najmä v abstraktej lexike, je konkurencia slovotvorných typov s domácimi a internacionálnymi formantmi -nie/-ácia, -ost/-ita, -stvo/-izmus. Je jedným z výsledkov napäťia medzi tendenciou k internacionalizácii a tendenciou k tvoraniu z domácich zdrojov, ktoré možno považovať za spoločnú /do značnej miery univerzálnu/ črtu národných jazykov.

Systémová synonymita derivátov s konkurenčnými formantmi sa v rozličných štýlových a komunikačných sférach a v rozličných kontextoch v reči nerealizuje vždy rovnako. Názvy vlastností a názvy dejov, ako aj názvy so špecifikovanejšimi denotatívno-signifikatívnymi významami tvoria v súčasnej slovenčine korelácie, rôznych členov sa vyznačujú tým, že tvoria a/ výrazové varianty - štylisticky a sémanticky celkom rovnocenne prostriedky; b/ využívajú sa ako prostriedky štylistickej diferenciácie, t.j. ako štylistické synony má; c/ tvoria prostriedky diferencované sčasti aj sémanticky a z hľadiska komunikačných sfér.

Každá z troch skúmaných dvojíc slovotvorných typov s domácimi a internacionálnymi formantmi sa vyznačuje oproti ostatným dvom dvojiciam istou osobitostou.

V kolerácii -nie/-ácia je vcelku väčšia tendencia k významovej diferenciácii členov korelácie. Zaujímavá a výrazná je tu tendencia vyjadrovať istý význam jedným prostriedkom /preferovanie formantu -ácia pri pomenúvaní

globálnych procesov typu matematizácia, intenzifikácia/, opozíciu členov tejto korelácie v klasickej podobe predstavujú prípady, v ktorých formant -ácia nie je vzhľadom na vyjadrovanie procesuálnosti jednoznačný, príslušnými lexémami sa vyjadrujú aj iné významy /výsledku, prostriedku, miesta/. Preto sa pri potrebe vyjadriť proces preferujú podoby s formantom -nie.

V korelácií slovotvorných typov s formantmi -ost/-ita je najbohatšie zastúpená štýlistická diferenciácia na osi knižnosť - neutrálnosť /podoby s -ita sú knižné/, značne je zastúpené aj rozdielne využívanie členov korelácie v rozdielnych komunikačných sférach /neutralita štátu - neutrálnosť spisovného prostriedku/.

Konkurencia -stvo/-izmus je v slovenčine funkčne oveľa menej zatažená ako predchádzajúce konkurenčné typy, názvy s formantom -izmus vystupujú často ako výlučné pomenovanie prostriedky. V tejto korelácií je najcharakteristickejším javom oscilácia medzi nociónálnosťou a expresivnosťou.

PhDr. Klára Buzássyová, CSc.

/21. 10. 1986 - Bratislava/

Polysémia a homonymia vo frazeológii

Staršia frazeologická teória pokladala jednovýznamosť frazémy za jednu z podstatných vlastností frazeologie. Frazeografická prax však aj napriek tomu už dávnej-

šie vydeluje pri istých frazémach viaceré významy. Novšia teória teda musí s faktom viacvýznamovosti frazém počítať a venovať jej opisu a výkladu náležitú pozornosť.

Rozbor materiálu zo slovenskej frazeológie vychádza z konštatovania, že niektoré frazeologické teórie pripúšťali iba jeden typ polysémie vo frazeológii /niekedy druhotnou metaforizáciou, inokedy zasa sémantickou deriváciou/, a to iba pri istých typoch frazém /raz iba pri frazeologickej zrastenieinách, inokedy iba pri frazeologických celkoch/. Avšak vo frazeológii existujú obidva naznačené postupy pri vznikani polysémie vo frazeológii a existuje tu tzv. radiálna aj retazová polysémia, ba aj prechodný typ reťazovo-radiálnej polysémie /ak uplatníme Apresianove termíny z oblasti lexikálnej polysémie/. Analýza materiálu zároveň ukazuje, že polysémia nie je príznakom iba niektorého jediného sémantického typu frazém, ale že existuje pri viacerých typoch, ba signalizuje aj prechody medzi nimi. Porovnanie polysémie frazém s lexikálnou polysémiou ukázalo jednak paralelné znaky, jednak isté špecifické prejavy a podmienky polysémie vo frazeológii.

O homonymii vo frazeológii sa doteraz uvažovalo ež v trojakých súvislostiach: a/ rovnozvučnosť frazémy a východiskového volného slovného spojenia /tzv. vnútornej formy frazémy/; b/ homonymia slova a komponenta frazémy; c/ homonymita dvoch frazém. Sústredíme sa iba na tretí okruh problematiky homonymných javov vo frazeológii.

Výklad homonymie frazém vychádza z konštatovania jej

zriedkavosti. Príčina sa vidí vo viacslovnosti frazém, ktorá vopred takmer vylučuje typy homonymných frazém korešpondujúce s istými produktívnymi typmi lexikálnych homoným. Nadväzujúc na metodiku L. I. Rojzenzona a A. M. Amirovovej možno aplikovať etymologické, sémantické a distribučné kritériá, ich vzájomné korelácie pri určovaní homonymie frazém a na ich základe vydeľovať tri skupiny frazeologickej homonym.

Rozbor polysémie a homonymie vo frazeológii jednak prehľbuje celý teoretický výklad sémantických otázok frazeologie a jednak dáva možnosť dôslednejšie zachytiť takéto jednotky v špeciálnych frazeologickej aj ostatných slovníkoch.

Doc. PhDr. Jozef Mláček, CSc.
/18. 11. 1986 - Bratislava/

Knižné novinky

Š. Csonka, J. Mistrík, L. Ubár: Frekvenčný slovník posunkovej reči. SPN, Bratislava 1986, 295 s.